

**Б. ОСМОНОВ АТЫНДАГЫ
ЖАЛАЛ-АБАД МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

**К. Ш. ТОКТОМАМАНОВ АТЫНДАГЫ
ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ**

КЫРГЫЗСТАН ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТИ

Д 12.20.614 диссертациялык кеңеши

*Кол жазма укугунда
УДК 342.565.5:97*

Абдуганиев Каныбек Абдумуталович

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ЖАШЫ ЖЕТЕ
ЭЛЕКТЕРДИН КОНСТИТУЦИЯЛЫК-УКУКТУК СТАТУСУ**

12.00.02 – конституциялык укук; муниципалдык укук

юридика илимдеринин кандидаты
окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Жалал-Абад – 2021

Диссертациялык иш Ош мамлекеттик юридикалык институтунун конституциялык жана муниципалдык укук кафедрасында аткарылган.

Илимий жетекчиси: **Айтхожин Кабдулсамих Кошеквич** –
Д.А. Кунаев атындагы Евразиялык юридикалык академиясынын Конституциялык, эл аралык укук жана бажы иши кафедрасынын башчысы,
юридика илимдеринин доктору, профессор.

Расмий оппоненттери: **Канатбек Азиз**
саясий жана юридика илимдеринин доктору,
профессор, А.Алтмышбаев атындагы философия,
укук жана социалдык-саясий изилдөө институтунун
башкы илимий кызматкери

Джаркымбаева Акак Карыбековна
юридика илимдеринин кандидаты

Жетектөөчү уюм: Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, юридика факультетинин конституциялык жана административдик укук кафедрасы (720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев көч.,132/2)

Диссертация 2021-жылдын «26» май саат 16.00дө Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетине, К.Ш. Токтомаматов атындагы Эл аралык университетине жана Кыргызстан эл аралык университетине караштуу юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн диссертацияларды коргоо боюнча Д 12.20.614 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот. Дареги: 720900, Жалал-Абад ш., Ленин көч., 57.

Диссертация менен Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин (720900, Кыргыз Республикасы, Жалал-Абад ш., Ленин көч., 57), К. Ш. Токтомаматов атындагы Эл аралык университетинин (720900, Кыргыз Республикасы, Жалал-Абад ш., Женижок көч., 30) жана Кыргызстан Эл аралык университетинин (720007, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Л.Толстой көч., 17А/1) китепканаларынан, ошондой эле ДКтин: <http://www.jagu.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2021-жылдын 24 апрелинде таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
илимий катчысы, юридикалык
илимдердин кандидаты

Н.А.Пазылов

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу жашы жете электердин конституциялык жана укуктук статусун жогорулатуу менен байланышкан көйгөйлөрдүн теориялык жана практикалык маанисине байланыштуу, анткени мамлекеттин өнүгүшүнүн демократиялык жана укуктук принциптерин орнотуунун эң маанилүү кепилдиги катары жашы жете электердин коргоого конституциялык укугун ишке ашырууну камсыз кылуу.

Кыргыз Республикасында коомдун жана мамлекеттин өнүгүшүнүн конституциялык негиздерин бекемдөөчү фундаменталдык принциптердин бири – бул Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 16-беренесинде адамдын укуктары жана эркиндиктери ажырагыс жана туулгандан баштап ар бир адамга таандык. Адамдын укуктары жана эркиндиктери Кыргыз Республикасынын эң жогорку баалуулуктарынын катарына кирет. Бул түздөн-түз бардык мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын ишинин маанисин жана мазмунун аныктайт. Мындан тышкары, эң маанилүү конституциялык принцип - “Кыргыз Республикасында баланын кызыкчылыктарын камсыз кылуу принциби иштейт” [Конституция Кыргызской Республики. Принята референдумом (всенародным голосованием) 27 июня 2010 года (Внесены изменения Законом Кыргызской Республики «О внесении изменений в Конституцию Кыргызской Республики» от 28 декабря 2016 года № 218, принятым референдумом (всенародным голосованием) 11 декабря 2016 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202913>]. Кантсе дагы, жашы жете электер жаш курагына жана социалдык жактан жетиле электигине байланыштуу мамлекеттин коргоосуна муктаж. Мамлекет жашы жете электердин укуктарынын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарынын ишке ашырылышын ырааттуу жана катуу камсыз кылууга милдеттүү, ошондуктан, ар кандай демократиялык жана укуктук мамлекеттин өнүгүшүнүн ажырагыс шарты жашы жете электердин конституциялык жана укуктук статусун бекемдөө болуп саналат.

Ушуга байланыштуу, “балдарды, айрыкча жетим балдарды, турмуштук оор кырдаалда турган балдарды жана ден соолугунан мүмкүнчүлүгү чектелген балдарды колдоо боюнча мамлекеттик саясаттын артыкчылыктуу багытын аныктоо зарыл. Кыргыз Республикасында калктын үчтөн биринен көбүн балдар түзөт. Жакырчылыкта жашаган балдардын көрсөткүчү жогору бойдон калууда. Беш жашка чейинки балдардын үчтөн биринен көбү мектепке чейинки билим алууга мүмкүнчүлүгү жок. Ар бир онунчу бала мектепке чейинки уюштурулган окуу программасына тартылган эмес. Интернатка жиберилген балдардын саны дээрлик азайбай жатат. Жергиликтүү социалдык кызматтарды көрсөтүү боюнча иш жакшы жолго коюлган эмес. Социалдык коргоо тутумундагы, асырап алуу, камкордукка алуу жана камкордукка алуу чөйрөсүндөгү коррупциянын көрүнүштөрү жоюла элек. Коомдо балдар зордук-зомбулукка жана кордукка кабылган учурлар бар. Балдардын ден-соолугун коргоого жана алардын өнүгүүсүнө

байланыштуу чараларды көрүү мамлекеттин башкы милдети болуп саналат” [Указ Президента КР от 8 января 2020 года УП № 1 «Об объявлении 2020 года Годом развития регионов, цифровизации страны и поддержки детей». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/430139/10?mode=tekst>].

Дагы бир маанилүү жана, балким, эң курч жана актуалдуу көйгөй - бул жашы жете электерге карата үй-бүлөлүк зомбулук көйгөйү. Кыргызстанда зордук-зомбулук көйгөйү, атап айтканда, балдарга орой мамиле кылуу, тилекке каршы актуалдуу бойдон калууда - балдарды уруп-сабашат, зордукташат жана жек көрүшөт. Балдарга карата зордук-зомбулук фактылары жөнүндө маалымат ММКларда күн сайын пайда болууда. Балдар бардык жерде - үйдө, мектепте, көчөдө кордук көрүшөт. Бирок белгилей кетүүчү нерсе, балдар үйдө зордук-зомбулуктун түрлөрүнө дуушар болушат жана бул зордук-зомбулук жакын туугандары тарабынан - баланы коргоого жана коргоого милдеттүү адамдар тарабынан жасалат. Үй-бүлөлүк зомбулук фактыларынын бетин ачкан учурда, дээрлик бардыгы бул көйгөйлөргө көз жумуп коюшат, ал эми коргоону камсыздап, зордук-зомбулуктун алдын-алуусу керек болгон мамлекет системалык иш алып барбайт, үзгүлтүккө учурап иштейт. «2020-жылдын 4 айында Кыргызстанда 44 бала физикалык зомбулукка кабылган, ал эми 24 бала сексуалдык зомбулукка кабылган. 12 бала психологиялык зомбулукка кабылган, 4 бала балдар эмгегинин эң начар түрлөрүнө тартылган» [В Кыргызстане с начала 2020 года сексуальному насилию подверглись 24 ребенка — минсоцразвития [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://kloop.kg/blog/2020/06/01/v-kyrgyzstane-s-nachala-2020-goda-seksualnomu-nasiliyu-podverglis-24-rebenka-minsotsrazvitiya>].

Жашы жете электердин статусунун конституциялык жана укуктук негиздери Кыргыз Республикасынын Конституциясында өзүнчө бекитилген эмес, бирок жашына карабастан ар кандай адамдардын укуктарынын бирдей корголушун кепилдөөчү, адамдын конституциялык жана укуктук статусунун негизги жоболорунун негизинде белгиленет. Демек, жашы жете элек адамдын укуктарын жана эркиндиктерин ишке ашыруу жана коргоо механизмдин камсыз кылуу үчүн, жашы жете электердин конституциялык жана укуктук статусун камсыз кылуу маанилүү.

Жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусунун көйгөйлөрүн изилдөө ата-мекендик юридикалык илимдин абалы менен байланыштуу, анда жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусу жаатында фундаменталдуу теориялык иштелмелер жана илимий эмгектер жокко эсе. Мындан тышкары, жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын укуктук жөнгө салууга багытталган Кыргыз Республикасынын мыйзамдарынын натыйжалуу өнүгүшүнүн жетишсиздигин белгилей кетүү керек. Демек, мамлекеттин жашы жете электерге бул чөйрөдөгү көйгөйлөрдү чечүүгө болгон кызыгуусун жогорулатуу, ошондой эле жашы жете элек өспүрүмдүн "конституциялык-укуктук статусу" түшүнүгүнүн бирдиктүү аныктамасын иштеп чыгуу конституциялык-укуктук механизмди түзүүгө мүмкүндүк берет.

Диссертациялык изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу азыркы коомдо жашы жете электердин анын натыйжалуу укуктук жөнгө салуусун калыптандыруу үчүн жашы жете электердин конституциялык жана укуктук статусун орнотууга багытталган конституциялык жана укуктук ченемдерди түшүнүү жана талдоо зарылдыгына байланыштуу.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы. Диссертациянын темасы демилгелүү болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн максаты – Кыргыз Республикасында жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусунун өзгөчөлүктөрүн аныктоо жана аны жөнгө салуунун механизмдин жакшыртуу боюнча практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Аталган максаттын алкагында төмөнкү **негизги милдеттер** коюлду:

- конституциялык укуктун субъектиси катары жашы жете элек адамдын укуктук статусунун түшүнүгүн жана маңызын иликтөө;

- конституциялык-укуктук жөнгө салуунун обьектилери катары жашы жете элек адамдын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын талдоо;

- чет мамлекеттердин жана КМШ өлкөлөрүнүн мыйзамдарына ылайык, жашы жете электердин укуктук абалына салыштырмалуу укуктук талдоо жүргүзүү;

- жашы жете электердин укуктук статусун аныктоочу конституциялык ченемдерди жана принциптерди ачып берүү;

- жашы жете электердин конституциялык жана укуктук статусунун элементи катары кепилдиктерди иликтөө;

- жашы жете электердин конституциялык жана укуктук статусун камсыз кылуу боюнча мамлекеттик бийлик органдарынын ишин талдоо;

- жашы жете электердин укуктук статусун эл аралык укуктук жөнгө салууну изилдөө;

- жашы жете электердин укуктук статусун камсыз кылууда эл аралык жана улуттук мыйзамдардын өз ара аракеттенүүсү жана катыштык маселелерин ачып берүү;

- Кыргыз Республикасында жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусунун жөнгө салуу механизмдин жакшыртуу боюнча практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Иштин илимий жаңылыгы. Кыргызстандын укуктук тутумунда Республикадагы жашы жете электердин конституциялык жана укуктук статусунун маңызын ар тараптуу илимий-практикалык изилдөө алгач өз алдынча институт катары диссертациялык иштин деңгээлинде жүргүзүлдү. Бул изилдөөдө жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусунун түшүнүгүн жана маңызын ачып берүү, алардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын чет мамлекеттердин жана коңшу мамлекеттердин мыйзамдары менен салыштырмалуу мамиленин айкалышында мүнөздөө аракети көрүлөт. Анализдин негизинде балдардын укуктарын коргоо

жаатында эл аралык укуктун ченемдерине шайкеш келтирүүнү эске алуу менен, кемчиликтер аныкталып, аны толтуруу боюнча көйгөйлөр аныкталды. Диссертациялык иштин автору конституциялык-укуктук ченемдерди, жашы жете электердин укуктук статусунун принциптерин жана кепилдиктерин талдап, аларды жүзөгө ашырууда мамлекеттик бийлик органдарынын орчундуу ролун аныктады.

Эмгек Кыргыз Республикасында жашы жете элек өспүрүмдөрдүн конституциялык-укуктук абалын ар тараптуу илимий изилдөө болуп саналат, анда биринчи жолу эл аралык укуктун принциптерин жана ченемдерин эске алуу менен Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жашы жете электердин укуктук статусун камсыз кылуудагы аныктоочу ролун карап чыгат.

Бул жааттагы мыйзамдарды өркүндөтүүгө багытталган сунуштардын жаңылыгы менен айырмаланат.

Алынган жыйынтыктардын илимий жаңылыгы төмөндөгү жоболор менен мүнөздөлөт. Биринчиден, «жашы жете электин укуктук статусу» түшүнүгүнө автордук аныктама берилди;

экинчиден, жашы жете электин субъективдүү укуктарынын мазмунун ачыкталды;

үчүнчүдөн, жашы жете электердин юридикалык статусу жаатындагы эл аралык укуктун жана улуттук мыйзамдардын принциптери менен ченемдеринин өз ара байланышы негизделди;

төртүнчүдөн, жашы жете электин укуктук статусун ишке ашыруунун эффективдүү механизмдин иштеп чыгуу жана аны киргизүү керектиги негизделди;

бешинчиден, укуктук кепилдиктердин маңызы менен мазмуну негизделди;

алтынчыдан, мамлекеттик бийлик органдары тарабынан жашы жете электердин укуктук статусун ишке ашырууга жана камсыз кылууга карата автордук позиция аргументтелди;

жетинчиден, жашы жете электин укуктук абалын аныктоодогу эл аралык укуктун маанилүүлүгү негизделди;

сегизинчиден, эл аралдык укуктун ченемдерин улуттук мыйзамдарга имплементациялоонун өзгөчөлүктөрү негизделди;

тогузунчудан, жашы жете электин конституциялык-укуктук статусу чөйрөсүндөгү Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарын жакшыртуу боюнча практикалык сунуштар негизделди.

Алынган жыйынтыктардын практикалык маанилүүлүгү сунуштарды жана сунуштамаларды иштеп чыгуу жана негиздөө менен шартталат, аларды жүзөгө ашыруу Кыргыз Республикасынын жашы жете электердин укуктук абалын жөнгө салуучу мыйзамдарын өркүндөтүүгө негиз болот.

Диссертацияда жалпы мамлекет жана укук теориясынын, конституциялык жана эл аралык укуктун көйгөйлүү маселелери

чагылдырылган. Эмгек балдардын укуктарын коргоо боюнча колдонуудагы мыйзамдарды, расмий статистиканы жана илимий жетишкендиктерди талдоонун негизинде жүргүзүлгөн.

Ошондуктан негизги тыянактар жана натыйжалар Кыргызстандагы жашы жете электердин укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо жана ишке ашыруу чөйрөсүндө мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын, жарандык коомдун институттарынын практикалык ишмердигин жакшыртууда колдонулушу мүмкүн.

Эмгек практик юристтер, окумуштуулар, студенттер, аспиранттар жана юридикалык окуу жайлардын окутуучулары, балдардын укуктарын коргоо жаатындагы адистер, ошондой эле балдардын укуктарын коргоо жана ишке ашыруу көйгөйлөрүнө кызыккандардын бардыгы үчүн пайдалуу болушу мүмкүн.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. «Жашы жете электин укуктук статусу» түшүнүгүнө автордук аныктама берилди.

Жашы жете электин укуктук статусу деп, жашы жете элек адамдын укуктарынын, эркиндиктеринин жана милдеттеринин жыйындысы, эл аралык адам укуктары стандарттарына ылайык улуттук мыйзамдарда, ошондой эле мамлекет тарабынан белгиленген жана бекитилген тиешелүү юридикалык каражаттардын жана кепилдиктердин жыйындысы деп түшүнүү керек.

2. Жашы жете электин субъективдүү укуктарынын мазмунун ачыкталды.

Конституциялык ченемдерди жана Кыргыз Республикасынын жашы жете элек баланын укуктук статусун жөнгө салган колдонуудагы мыйзамдарын талдоонун негизинде автор милдеттүү адамдардан белгилүү бир жүрүм-турумду талап кылуу мүмкүнчүлүгү аркылуу жашы жете элек баланын субъективдүү укуктарын балдардын мыйзамдуу кызыкчылыктарын канааттандырууга багытталган мыйзамдуу кепилденген мүмкүнчүлүктөр деп түшүнүү керек. Жашы жете электердин мыйзамдуу кызыкчылыктары - бул коомдо толук жана бакубат жашоо үчүн Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган 18 жашка чейинки адамдардын маанилүү муктаждыктары, социалдык мүмкүнчүлүктөрү жана жеңилдиктери.

3. Жашы жете электердин юридикалык статусу жаатындагы эл аралык укуктун жана улуттук мыйзамдардын принциптери менен ченемдеринин өз ара байланышы негизделди.

Комплекстүү талдоонун алкагында, Кыргыз Республикасынын Конституциясында ошондой эле чет мамлекеттердин жана КМШ өлкөлөрүнүн Конституцияларында жашы жете электердин укуктук статусунун белгилеген жоболор эл аралык ченемдерге негизделген. Чет элдик тажрыйбаны изилдөө жана анализдөө, диссертациянын талапкеринин айтымында, аларды Кыргыз Республикасында конституциялык реформаларды жүргүзүүдө эске алууга жана колдонууга мүмкүндүк берет.

4. Жашы жете электин укуктук статусун ишке ашыруунун эффективдүү механизмдин иштеп чыгуу жана аны киргизүү керектиги негизделди.

Изилдөө Кыргыз Республикасынын Конституциясында жашы жете электердин укуктук статусун түздөн-түз аныктаган ченемдер жана принциптер жок деген тыянак далилденди. Бирок, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын экинчи бөлүмүндө Кыргыз Республикасынын ар бир адамы жана жараны ээ болгон укуктардын, эркиндиктердин жана милдеттердин бүткүл тизмеси, анын ичинде жашы жете элек адам сыяктуу конституциялык-укуктук мамилелердин өзгөчө субъектиси бар. Ошол эле учурда, жашы жете электердин укуктук статусун камсыз кылуу үчүн, аларды декларативдик жол менен Конституцияга киргизүү жетишсиз, ошондой эле укуктук ченемдерди ишке ашыруунун натыйжалуу механизмдин иштеп чыгуу жана киргизүү зарыл. Бул учурда конституциялык жана укуктук ченемдерди ишке ашыруу, жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусун реалдуу чыңдоо катары кызмат кылып, ушул ченемдер менен учурдагы чындыктын ортосундагы байланышка өбөлгө түзмөк.

5. Укуктук кепилдиктердин маңызы менен мазмуну негизделди.

Жашы жете электердин укуктук статусунун элементи катары кепилдиктер мамлекеттик бийлик органдары, жергиликтүү өз алдынча башкаруу жана алардын кызмат адамдары, ошондой эле коомдук уюмдар, аркылуу жүзөгө ашырылуучу конституциялык ченемдерде бекитилген, жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын жүзөгө ашыруунун укуктук шарттарынын, каражаттарынын жана мүмкүнчүлүктөрүнүн жыйындысы экендигин далилденди. Жашы жете электердин укуктук статусунун элементтеринин бири катары кепилдиктер төмөнкүлөрдү камтууга тийиш:

- жашы жете электердин өзгөчө статусун, анын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоону жана коргоону камсыз кылган конституциялык ченемдер;

- жашы жете электерге алардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын ишке ашыруу үчүн берилген бардык укуктук шарттарды, каражаттарды жана мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуунун бекем механизмдин түзүү;

- жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоону натыйжалуу ишке ашырууга өбөлгө түзүп, сапаттуу мыйзамдык базаны иштеп чыгуу жана өркүндөтүү.

6. Мамлекеттик бийлик органдары тарабынан жашы жете электердин укуктук статусун ишке ашырууга жана камсыз кылууга карата автордук позиция аргументтелди.

Жашы жете электердин укуктук статусун камсыз кылууда мамлекеттик бийлик органдарынын маңызын жана ролун талдоонун жана изилдөөнүн негизинде, мамлекеттик бийлик органдары тарабынан жашы жете электердин укуктук статусун камсыз кылуу жана жүзөгө ашыруу ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана

алардын кызмат адамдары, жашы жете электердин укуктары жана мыйзамдуу кызыкчылыктары бузулганга чейин, ошондой эле жашы жете электердин укуктарын жана эркиндиктерин калыбына келтирүүдөн (таануудан) турган субъективдүү укуктар бузулгандан кийин ишмердүүлүгүн жүргүзүшү керек. Ошол эле учурда, мамлекеттик органдардын жашы жете электердин укуктук статусун камсыз кылуу үчүн талаптагыдай эмес жана мыйзамдарды сактабагандыгы үчүн жоопкерчилигин күчөтүү керек.

7. Жашы жете электин укуктук абалын аныктоодогу эл аралык укуктун маанилүүлүгү негизделди.

Аталган жаатта эл аралык укуктун ролу чоң деген тыянакты негиздейт, анткени анда жалпысынан жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын козгогон эл аралык макулдашуулардын жана келишимдердин ченемдери жана жоболору камтылган. Ошол эле учурда, бул ченемдердин бардыгын бир жалпы максат бириктирип турат, башкача айтканда, жашы жете элек жарандын жаран жана үй-бүлө мүчөсү катары укуктук статусун чыңдоо, анын коомдогу жана үй-бүлөдөгү абалын жакшыртуу.

8. Эл аралдык укуктун ченемдерин улуттук мыйзамдарга имплементациялоонун өзгөчөлүктөрү негизделди.

Жашы жете электердин укуктарын коргоо жаатындагы эл аралык жана улуттук мыйзамдардын өз ара аракеттенүүсүн талдоонун негизинде Кыргызстан эл аралык укукту жана Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарын ишке ашыруу боюнча тийиштүү иштерди жүргүзүп жатат деген тыянак негизделди. Бирок, жашы жете элек адамдын укуктук статусун камсыз кылууда эл аралык укуктук стандарттарга жооп берген ченемдерди киргизүү боюнча мамлекеттин ишин улантуу зарыл.

9. Жашы жете электин конституциялык-укуктук статусу чөйрөсүндөгү Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарын жакшыртуу максатында практикалык сунуштар негизделди.

Балдар жөнүндөгү Кыргыз Республикасынын Кодексине өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча төмөнкү сунуштар иштелип чыкты:

- «жашы жете электин укуктук статусу», «жашы жете электин субъективдүү укуктары», «баланын мыйзамдуу кызыкчылыктары» түшүнүктөрүнүн мыйзамдык аныктамаларын аныктоо;

- баланын социалдык колдоого жана коргоого болгон укуктарынын негизги кепилдиктерин ченемдик-укуктук бекитүү.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Диссертациялык изилдөө - бул Кыргыз Республикасында жашы жете электердин конституциялык жана укуктук статусун изилдөөдө өз алдынча жүргүзүлгөн илимий-квалификациялык иш.

Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору, теориялык тыянактар жана практикалык сунуштар автордун өзү тарабынан иштелип чыкты жана изденүүчүнүн Кыргыз Республикасынын конституциялык-укуктук илимине кошкон өздүк салымын айгинелейт.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо. Диссертация Ош мамлекеттик юридикалык институтунун конституциялык жана муниципалдык укук кафедрасында даярдалган, талкууланган жана коргоого сунушталган.

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары, теориялык жана практикалык жоболор, аларга негизделген тыянактар жана сунуштар окуу процессинде, анын ичинде конституциялык укук, мамлекеттин жана укуктун тарыхы жана теориясы, жарандык укук боюнча сабактарды өтүүдө апробацияланган.

Диссертациянын негизги жоболору көптөгөн илимий-практикалык конференцияларга, тегерек столдорго жана семинарларга катышуу менен, басма сөз беттеринде баяндалган.

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышы. Диссертациялык изилдөөлөрдүн жүрүшүндө алынган илимий натыйжалар Кыргыз Республикасынын Жогорку Аттестациялык Комиссиясы сунуш кылган көлөмдө автордун 8 илимий жарыясында чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Диссертация киришүүдөн, үч главадан, тогуз бөлүмдөн, тыянактардан, практикалык сунуштардан жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын актуалдуулугу, максаты жана милдеттери баяндалат, алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы жана практикалык маанилүүлүгү ачыкталат, коргоого чыгарылган негизги жоболору, изденүүчүнүн өздүк салымы, диссертациянын натыйжаларынын апробациясы жана чагылдыруусунун толуктугу, изилдөөнүн түзүмү баяндалат.

"Жашы жете электердин укуктук статусунун конституциялык негиздери" аттуу биринчи главада изилдөө көйгөйүнүн теориялык жана методологиялык аспектилери изилденип, конституциялык укуктун субьектиси катары жашы жете электердин укуктук статусунун түшүнүгү жана маңызы жана анын укуктук табияты ачылган. Конституциялык-укуктук жөнгө салуунун обьектилери катары жашы жете элек баланын укуктары жана мыйзамдуу кызыкчылыктары каралып, чет мамлекеттердин жана КМШ өлкөлөрүнүн жашы жете электердин укуктук статусун консолидациялоо жөнүндө мыйзамдарына салыштырмалуу укуктук талдоо келтирилген.

Автор илимий изилдөөлөрдө биринчи кезекте адамдын, жарандын укуктук статусуна жана алардын коомдогу ордун аныктоого көңүл бурулган деген тыянакка келген. Бирок, "жашы жете элек баланын укуктук статусу" түшүнүгүн аныктоонун теориялык жана практикалык зарылдыгы бар, анткени жашы жете электердин атайын субьект катары статусу так аныктала элек.

Укуктук статустун түзүмүндө негизги элемент - укуктар, эркиндиктер жана милдеттер камтылышы керек экендигине таянсак, бул жашы жете элек

баланын укуктары жана милдеттери жашы жетелектин укуктук статусунун өзөгүн түзүшү керек, б.а. маанилүү компонент. Укук субъектүүлүк жана укуктук статустун кепилдиктери жашы жете электердин укуктары жана милдеттери формалдуу аныкталганда гана мааниге ээ болот.

Жашы жете электердин укуктук статусунун өзгөчөлүгү, анын консолидацияланышына азыркы коомдук мамилелер, укуктук тутум жана коомдук-саясий кырдаал канчалык деңгээлде таасир эткендиги менен аныкталат, ошол эле учурда жашы жете элек баланын укуктук статусун консолидациялоо мамлекеттик органдардын (укуктарды орнотуу жана ишке ашыруу), билим берүү мекемелеринин, жарандык коомдун, үй-бүлө институтунун жана башка кызыкдар тараптардын өз ара аракеттенүүсүнүн негизинде күч-аракеттер талап кылынат.

Жашы жете электердин укуктук статусу деп жашы жете электердин укуктарынын, эркиндиктеринин жана милдеттеринин жыйындысы жана мамлекет тарабынан улуттук мыйзамдарда, эл аралык адам укуктары стандарттары менен белгиленген жана бекитилген тиешелүү юридикалык каражаттардын жана кепилдиктердин жыйындысы түшүнүлөт.

Жүргүзүлгөн анализдин негизинде, диссертант жашы жете электердин субьективдүү укуктарын милдеттүү адамдардан белгилүү бир жүрүм-турумду талап кылуу мүмкүнчүлүгү аркылуу балдардын мыйзамдуу кызыкчылыктарын канааттандырууга багытталган мыйзамдуу кепилденген мүмкүнчүлүктөр деп түшүнүү керек деп эсептейт.

Колдонулуп жаткан мыйзамдарды талдоонун натыйжасында, Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодексинде баланын кызыкчылыгына байланыштуу жоболор бар экендиги аныкталды. Бирок иш жүзүндө жашы жете электердин укуктук статусунун негизги элементи катары баланын кызыкчылыгын камсыз кылуу боюнча жетиштүү чаралар көрүлбөйт. Айрым мыйзамдарда колдонулган "баланын мыйзамдуу кызыкчылыктары" түшүнүгү өзүнүн мазмунунда "баланын кызыкчылыгы" деген түшүнүккө барабар эмес.

Ушунун негизинде, жашы жете электердин мыйзамдуу кызыкчылыктарын коомдо толук жана бакубат жашоо үчүн Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган 18 жашка чейинки адамдардын турмуштук муктаждыктары, социалдык мүмкүнчүлүктөрү, жеңилдиктери катары аныктоо зарыл.

Диссертант социалдык эрежелер жана нормалар үчүн, коомдук жана мамлекеттик институттарды сыйлабоо, укуктук нигилизмге жол бербестен, укуктары жана мыйзамдуу кызыкчылыктары менен катар жашы жете электердин милдеттерине көңүл буруу, коомду жана мамлекетти сыйлабоонун терс тенденцияларынын алдын алуу үчүн мамлекет тарабынан күч-аракет жумшоо керек деп эсептейт. Конституциялык укуктун субьектиси катары жашы жете электердин милдеттерин жана жоопкерчиликти белгилөө келечекте өзүнүн үй-бүлөсүнүн гана эмес, мамлекеттин өнүгүшүнө

салым кошо алган коомдун татыктуу мүчөлөрүн тарбиялоого мүмкүндүк берет.

Жүргүзүлгөн анализдин негизинде, диссертант, каралып жаткан чет мамлекеттердин конституцияларында жашы жете электердин укуктук статусун жөнгө салууда, биринчи кезекте энеликти жана балалыкты, үй-бүлө институтун коргоого мамлекет тарабынан көңүл бурулушу шарт деген тыянакка келген. Ошол эле учурда, чет мамлекеттердин конституцияларында үй-бүлөнү, энеликти жана балалыкты коргоо боюнча ченемдер ар кандай бөлүмдөрдө камтылгандыгын белгилей кетүү керек. Айрым өлкөлөрдүн негизги мыйзамдарында балдардын укуктарына арналган өзүнчө бөлүм каралган, бул жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого жана колдоого мамлекеттин өзгөчө мамилесин билдирет.

Кыргыз Республикасынын Конституциясында дагы, ошондой эле чет мамлекеттердин жана КМШ өлкөлөрүнүн конституцияларында да жашы жете электердин укуктук статусунун негиздерин белгилөөчү жоболор эл аралык укуктун ченемдерине негизделген. Жүргүзүлгөн изилдөөлөр жана чет өлкөлүк тажрыйбаны талдоо аларды Кыргыз Республикасынын конституциялык реформаларын жүргүзүүдө эске алууга жана колдонууга мүмкүндүк берет.

"Жашы жете электердин укуктук статусун камсыз кылуунун жана жүзөгө ашыруунун конституциялык-укуктук механизми" аттуу экинчи главада жашы жете электердин укуктук статусун аныктоочу конституциялык ченемдер жана принциптер каралат, кепилдиктер жашы жете электердин конституциялык жана укуктук статусунун элементи катары сүрөттөлөт, жашы жете электердин конституциялык жана укуктук статусун камсыз кылуу боюнча мамлекеттик бийлик органдарынын иши катары баалайт.

Изилдөөнүн объектиси болуп, Кыргыз Республикасында жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусун аныктоочу конституциялык ченемдерди жана принциптерди ишке ашыруу чөйрөсүндө пайда болгон жана алардын укуктарын коргоону камсыз кылууга жана жүзөгө ашырууга багытталган коомдук мамилелер эсептелишет.

Изилдөөнүн предметин жашы жете электин конституциялык-укуктук статусунун түшүнүгү, теориясы жана концепциялары; жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого жана камсыз кылууга максатталган, жашы жете электин укуктук абалынын негиздерин аныктаган, анын Кыргыз Республикасындагы конституциялык-укуктук статусунун өзгөчөлүктөрүн белгилеген конституциялык-укуктук ченемдердин тутуму жана эл аралык укуктун принциптери менен ченемдери түзүшөт.

Изилдөөнүн методдору: таанып-билүүнүн жалпы илимий диалектикалык методу жана андан келип чыккан жекече-илимий методдор:

тарыхый, укуктук-ченемдик, тутумдук, структуралык-функционалдык, техникалык-юридикалык, салыштырма укук таануу жана башкалар.

Жашы жете элек өспүрүмдөрдүн конституциялык-укуктук статусунун маңызын аныктоого байланыштуу маселелердин комплексин талдоо изилдөө учурунда колдонулган методдорго, ошондой эле алардын методикалык негиздерине көңүл бурууну талап кылат. Изилдөөнүн методологиялык негизине жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусу юриспруденция илиминде иштелип чыккан коомдук кубулуштарды жана институттарды заманбап илимий таануунун жалпы илимий, конкреттүү илимий жана атайын методдорунун комплексине киргендиктен, салыштырмалуу юридикалык илим, диалектикалык, ченемдик-логикалык, конкреттүү-социологиялык, формалдуу-укуктук талдоолор жана башкаларды белгилөө зарыл.

Демек, бул жаатта изилдөө иштерин жүргүзүп, автор илимдин ар кандай жетишкендиктерин пайдаланган. Атап айтканда, изилдөөлөрдү жүргүзүүдө методологиялык негиз, жогоруда белгиленгендей, таанып-билүүнүн жалпы илимий диалектикалык методу жана андан келип чыккан жеке илимий методдор: тарыхый, укуктук, тутумдук, структуралык жана функционалдык, техникалык жана укуктук, салыштырма юриспруденция жана башкалар кызмат кылган. Диссертациялык изилдөөдө конкреттүү социологиялык изилдөөлөрдүн натыйжалары, статистикалык маалыматтар дагы колдонулган. Өз кезегинде, мунун бардыгы көйгөйлөрдүн көрсөтүлгөн чөйрөсү өз ара байланышта, бүтүндүктө, ар тараптуу жана обьективдүү түрдө каралып, талдангандыгына шарт түздү. Мунун бардыгы мыйзамдардын калыптанышына жана Кыргыз Республикасында жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусу институтун өркүндөтүү тажрыйбасына таасир этет.

Диссертант Кыргыз Республикасынын Конституциясында дагы деле болсо жашы жете электердин укуктук абалын кыйыр эмес, түздөн-түз аныктаган ченемдер жок деп эсептейт. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 2-бөлүмүндө биздин өлкөнүн ар бир адамына жана жаранына берилген укуктардын, эркиндиктердин жана милдеттердин курамы, анын ичинде, жашы жете электер конституциялык укуктук мамилелердин өзгөчө субьектиси катары көрсөтүлгөн.

Кыргызстанда адамдын жана жарандын укуктарынын, эркиндиктеринин жана милдеттеринин тийиштүү чөйрөсү, ошондой эле аларды коргоонун кепилдиктери мыйзамдуу түрдө бекитилген. Бирок, биздин оюбуз боюнча, иш жүзүндө кепилдиктерди камсыз кылуу үчүн, аларды жөн гана Конституцияга киргизүү жетишсиз, ошондой эле укуктук ченемдерди ишке ашыруунун натыйжалуу механизм иштеп чыгуу жана киргизүү зарыл. Ушул жагынан кепилдиктер жөнүндө сөз кылуу керек. Жашы жете электердин укуктук статусунун элементи катары кепилдиктер конституциялык ченемдерде бекитилген жана мамлекеттик бийлик органдары, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана алардын

кызмат адамдары ошондой эле коомдук уюмдар тарабынан жүзөгө ашырылуучу, укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын жүзөгө ашыруунун укуктук шарттарынын, каражаттарынын жана мүмкүнчүлүктөрүнүн жыйындысы саналат.

Жашы жете электердин укуктук статусунун элементтеринин бирин чагылдырган кепилдиктерге биринчи кезекте төмөнкүлөр кириши керек:

- жашы жетелектин өзгөчө статусун белгилөөчү конституциялык ченемдер, анын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын ченемдери көбүнчө жашы жете электердин укуктук статусун аныктоого багытталган, бирок Кыргыз Республикасынын Конституциясы жашы жете электердин укуктарын адам укуктарынын призмасы менен карап, жөнгө салууда жалпы ыкманы колдонот. Ошентсе да, конституциялык деңгээлде жашы жете электердин мамлекет тарабынан өзгөчө корголушун аныктоо менен анын укуктук статусун консолидациялоо максатка ылайыктуу экендигин белгилей кетүү керек;

- жашы жете электерге алардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын ишке ашыруу үчүн берилген бардык укуктук шарттарды, каражаттарды жана мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуунун бекем механизмин түзүү.

- жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо көйгөйлөрүн талаптагыдай жөнгө салууга мүмкүндүк берген сапаттуу мыйзам базасын иштеп чыгуу жана өркүндөтүү.

Атайын социалдык программаларды иштеп чыгуудан турган мамлекеттин эң маанилүү функцияларынын бири, анын максаты ылайыктуу жашоо шарттарын түзүү жана татыктуу инсандык өнүгүүсүн камсыз кылуу, жумушка орноштуруу жана калктын аз корголгон катмарына колдоо жана жардам көрсөтүү жарандардын аялуу категориялары, Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодексине, аларды социалдык жактан колдоого, жардам көрсөтүүгө жана коргоого байланыштуу, баланын укуктарынын негизги кепилдиктерин козгогон өзгөртүүлөрдү киргизүү зарыл. Бул чара, жетим балдардан тышкары, ата-энеси белгисиз балдарга теңдеш мамлекеттик төлөмдөрдү, ошондой эле социалдык жардамдарды алууга мүмкүнчүлүк берет.

1. Жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын камсыз кылуу жана жүзөгө ашыруу функциясын мамлекеттик бийлик бутактары өкүлчүлүктүү органдар - мыйзам чыгаруучу, аткаруучу жана сот органдары, ошондой эле башка мамлекеттик органдар прокуратура жана Акыйкатчы (Кыргыз Республикасынын Акыйкатчысы) институту жүзөгө ашырат. Ошол эле учурда, жашы жете элек балдардын укуктук статусун мамлекеттик бийлик органдары тарабынан камсыз кылуу жана жүзөгө ашыруу деп ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын жана алардын кызмат адамдарынын жашы жете электердин укуктары жана мыйзамдуу

кызыкчылыктары бузулганга чейинки иш-аракеттери, жана ушул мезгилде алар жүзөгө ашырылышы мүмкүн болгон зарыл шарттарды түзүүдө жана укуктар менен эркиндиктерди субөктивдүү укуктар бузулгандан кийин калыбына келтирүүдөн (таануудан) турат деп түшүнүү керек.

2. Жашы жете электердин укуктарын жана кызыкчылыктарын натыйжалуу жүзөгө ашыруу үчүн, Кыргыз Республикасынын Президентинин алдында үй-бүлө жана балдар маселелери боюнча өзүнчө орган түзүү жана анын иштеши маанилүү, анын ыйгарым укуктары башкаруунун координациясын камсыз кылууда жашы жете электердин укуктарын коргоо боюнча мамлекеттик саясатты ишке ашыруу чагылдырылат.

3. Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарынын ишмердүүлүгү андан кем эмес мааниге ээ. Атап айтканда, мыйзамдуулукту, биримдикти, мыйзамдын үстөмдүгүн чыңдоо жана коом менен мамлекеттин мыйзамдар менен корголгон кызыкчылыктарын камсыз кылат [10]. Кыргыз Республикасынын Прокуратурасы аткаруу бийлигинин жана башка мамлекеттик органдардын мыйзамдарынын бирдей жана так аткарылышын көзөмөлдөйт, алардын тизмеси Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 104-беренесине ылайык жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана алардын кызмат адамдары тарабынан аныкталууга тийиш. Бул иш-аракет биринчи кезекте үй-бүлөнүн, үй-бүлө мүчөлөрүнүн, мисалы, жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылууга багытталган.

Көзөмөлдөөчү ыйгарым укуктарга ээ болуу менен, Кыргыз Республикасынын прокуратура органдары негизги принциптен: ар бир жаран Кыргыз Республикасынын Конституциясы тарабынан ишенимдүү корголгонун сезиши керек. Биздин оюбузча, ар кандай мыйзамдарды кабыл алуу жетишсиз - аларды ишке ашыруунун эффективдүү механизми керек. Анын багыттарынын бири биздин шарттарда болушу керек - Баш мыйзамда белгиленген мыйзамдардын туура жана бирдей аткарылышына прокурордук көзөмөл [Кыргыз Республикасынын Конституциясы]. 2010-жылдын 27-июнунда референдум (жалпы элдик добуш берүү) менен кабыл алынган (Кыргыз Республикасынын 2016-жылдын 28-декабрындагы N218 "Кыргыз Республикасынын Конституциясына өзгөртүүлөрдү киргизүү жөнүндө" Мыйзамы менен өзгөртүлгөн, референдум (жалпы элдик добуш берүү) менен кабыл алынган 11-декабрь, 2016-жыл) [Электрондук ресурс]. - Кирүү режими: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/202913>]. Ошол эле учурда, эмгек жана үй-бүлө укуктарын коргоо, энеликти жана балалыкты коргоо, жашы жете электердин укуктарын коргоо жаатында - бир сөз менен айтканда, биздин изилдөөнүн предмети болгон чөйрөдө бир топ ыйгарым укуктар бар.

Жашы жете электердин укуктук статусун камсыз кылууда, балдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын камсыз кылуу максатында жана Кыргызстандын мыйзамдарында белгиленген тартипте, Кыргыз Республикасынын прокуратура органдарына чоң роль таандык. Маанилүү

функция - аткаруу бийлиги, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары жана алардын кызмат адамдары тарабынан балдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын камсыз кылуу жаатында Кыргызстандын мыйзамдарында белгиленген мыйзамдардын туура жана бирдей аткарылышына прокурордук көзөмөл керек.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында белгиленген тартипте балдардын укуктарын камсыз кылууда соттун маанилүү ыйгарым укугу балдардын кызыкчылыктарын козгогон кылмыш, жарандык, административдик иштерди кароо, баланын пикирин эске алуу менен баланын кызыкчылыгына негизделген уруксат берүү болуп саналат.

Мамлекеттик органдардын жашы жете электердин укуктук статусун туура эмес жана талапка жооп бербегендиги үчүн жоопкерчилигин күчөтүү керек.

"Жашы жете электердин укуктук статусун жөнгө салуу чөйрөсүндөгү эл аралык укуктук негиздер" аттуу үчүнчү главада жашы жете электердин укуктук статусун эл аралык укуктук жөнгө салуу талданат, ошондой эле укуктук статусту камсыз кылууда эл аралык жана улуттук укуктун өз ара аракеттенүүсү жана жашы жете электердин регламентациясынын маселелери каралат. Эл аралык макулдашуу жана келишимдерде жазуу жүзүндө бекитилген эл аралык укуктук мамилелердин субьектилери түзгөн принциптер жана ченемдер азыркы эл аралык укуктун негизин түзөт, анткени эл аралык келишимдерди түзүү жана колдонуу, демек, жалпыга милдеттүү ченемдерди түзүү, мамлекеттер өз мамилелерин жөнгө салышат жана бул жаатта жалпы оң натыйжаларга жетишишет.

Изилдөөдө автор жашы жете электин укуктук статусун аныктоодо эл аралык укуктун ролу чоң деген тыянакка келген, анткени анда жалпысынан алганда эл аралык келишимдерде жашы жете электердин мыйзамдуу кызыкчылык жана укуктарына тиешелүү ченемдер жана жоболор камтылган.

Ошол эле учурда, бул ченемдердин бардыгын бир жалпы максат бириктирип турат, башкача айтканда, баланын жаран жана үй-бүлө мүчөсү катары укуктук статусун чыңдоо, анын коомдогу жана үй-бүлөдөгү абалын жакшыртуу.

Мындан тышкары, жашы жете электердин укуктарын коргоону камсыз кылуу максатында эл аралык деңгээлде кабыл алынган бардык документтердин катарында "Балдар Конституциясы" - "Баланын укуктары жөнүндө" Конвенциясы өзгөчө орунду ээлегени талашсыз.

КОРУТУНДУ

Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча теориялык жана колдонууда мааниге ээ болгон төмөнкүдөй **негизги тыянактар** чыгарылды.

1. Илимий изилдөөлөрдө биринчи кезекте адамдын, жарандын укуктук статусуна жана алардын коомдогу ордун аныктоого көңүл бурулгандыгы

далилденди. Бирок, "жашы жете электин укуктук статусу" түшүнүгүн аныктоонун теориялык жана практикалык зарылдыгы бар, анткени жашы жете электердин атайын субъект катары статусу так аныктала элек.

2. Укуктук статустун түзүмүндө негизги элемент - укуктар, эркиндиктер жана милдеттер камтылышы керек экендигине таянсак, жашы жете электердин укуктары жана милдеттери жашы жете элек адамдын укуктук статусунун өзөгүн түзүшү керек, б.а. маанилүү компонент катары иш алып барышат. Укук субъектүүлүк жана укуктук статустун кепилдиктери жашы жете электердин укуктары жана милдеттери формалдуу аныкталганда гана өзгөчө мааниге ээ болот.

3. Жашы жете электердин укуктук статусунун өзгөчөлүгү, учурдагы коомдук мамилелер, укуктук тутум жана коомдук-саясий кырдаал анын консолидацияланышына канчалык деңгээлде таасир этээри менен, ошол эле учурда укук мамлекеттик органдардын (укуктарды орнотуу жана ишке ашыруу), билим берүү мекемелеринин, жарандык коомдун, үй-бүлө институтунун жана башка кызыкдар тараптардын өз ара аракеттенүүсүнүн негизинде жашы жете элек адамдын статусу аныкталат.

4. Диссертант жашы жете электердин укуктук статусун аныктоочу автордук аныктаманы сунуш кылды, аны жашы жете электердин укуктарынын, эркиндиктеринин жана милдеттеринин жыйындысы, ошондой эле тиешелүү юридикалык каражаттардын жана адам укуктарынын эл аралык стандарттарына ылайык улуттук мыйзамдарда мамлекет тарабынан белгиленген жана бекитилген кепилдиктерди түшүндүрөт.

5. Жүргүзүлгөн анализдин негизинде, изденүүчү жашы жете элек адамдын субъективдүү укуктарын милдеттүү адамдардан белгилүү бир жүрүм-турумду талап кылуу мүмкүнчүлүгү аркылуу балдардын мыйзамдуу кызыкчылыктарын канааттандырууга багытталган мыйзамдуу кепилденген мүмкүнчүлүктөр деп түшүнүү керек деп эсептейт.

6. Диссертант ошондой эле жашы жете электердин укуктук статусунда алардын укуктары жана мыйзамдуу кызыкчылыктары менен катар жашы жете электердин милдеттерине көңүл буруу керек, бул убакыттын өтүшү менен коомго жана мамлекетке күч-аракет жумшоого жана жетиштүү натыйжалуу чараларды көрүүгө мүмкүндүк берет. Жашы жете электер тарабынан социалдык эрежелерди жана нормаларды сыйлабоо аларды ар кандай социалдык жана мамлекеттик институттарды сыйлабоо жана алардан келип чыккан укуктук нигилизм менен байланышкан терс тенденциялардын алдын алуу же жоюуга эффективдүү чараларды көрүү зарыл. Конституциялык укуктун субьектиси катары жашы жете электердин милдеттерин жана жоопкерчиликти белгилөө келечекте өзүнүн үй-бүлөсүнүн гана эмес, мамлекеттин өнүгүшүнө салым кошо алган коомдун татыктуу мүчөлөрүн тарбиялоого мүмкүндүк берет.

7. Диссертант жашы жете электердин укуктук статусунун негиздерин Кыргыз Республикасынын Конституциясында дагы, ошондой эле чет мамлекеттердин жана КМШ өлкөлөрүнүн Конституцияларында негиздеген

жоболор эл аралык укуктун ченемдерине негизделгенин белгилөө маанилүү деп эсептейт. Чет элдик тажрыйбаны изилдөө жана талдоо, диссертанттын айтымында, Кыргыз Республикасында конституциялык реформаларды жүргүзүүдө эске алууга жана колдонууга мүмкүндүк берет.

8. Кепилдиктер жашы жете электердин укуктук статусунун элементи катары мамлекеттик бийлик органдарынын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгү аркылуу жүзөгө ашырылуучу конституциялык ченемдерде бекитилген, жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын ишке ашыруунун укуктук шарттарынын, каражаттарынын жана мүмкүнчүлүктөрүнүн жыйындысы болуп саналат жана алардын кызмат адамдары, ошондой эле коомдук уюмдар. Жалпысынан, жашы жете электердин укуктук статусунун элементтеринин бирин чагылдырган кепилдиктер, биринчи кезекте:

- жашы жетелектин өзгөчө статусун белгилөөчү конституциялык ченемдер, анын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын ченемдери, негизинен, жашы жете электердин укуктук статусун аныктоого багытталган, бирок Конституцияда жашы жете электердин укуктарын адам укуктарынын призмасы менен карап, жөнгө салууда жалпы ыкма колдонулат. Ошого карабастан, конституциялык деңгээлде жашы жете элек өспүрүмдүн мамлекет тарабынан өзгөчө корголушун аныктоо менен анын укуктук статусун бекемдөө максатка ылайыктуу экендигин белгилей кетүү керек;

- жашы жете электерге алардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын ишке ашыруу үчүн берилген бардык укуктук шарттарды, каражаттарды жана мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуунун бекем механизмин түзүү.

- жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо көйгөйлөрүн талаптагыдай жөнгө салууга мүмкүндүк берген сапаттуу мыйзам базасын иштеп чыгуу жана өркүндөтүү.

9. Эл аралык укуктук механизмдин маңызын жана маанисин талдап бүткөндөн кийин, диссертант жашы жете электердин укуктук статусун аныктоодо эл аралык укуктун ролу чоң экендигин белгилейт, анткени анда жалпысынан алганда эл аралык келишимдердин ченемдери жана жоболору камтылган жана жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын козгогон келишимдер камтылат. Ошол эле учурда, бул ченемдердин бардыгын бир жалпы максат бириктирип турат, башкача айтканда, баланын жаран жана үй-бүлө мүчөсү катары укуктук статусун чыңдоо, анын коомдогу жана үй-бүлөдөгү абалын жакшыртуу.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжасында Кыргыз Республикасында жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусун жөнгө салуу

механизмин жакшыртуу боюнча төмөнкү **практикалык сунуштар** иштелип чыгарылды.

1. Колдонулуп жаткан мыйзамдарды талдоонун натыйжасында Кыргыз Республикасынын Конституциясы жана Кыргыз Республикасынын Балдар жөнүндө кодексинде баланын кызыкчылыгы үчүн жоболор бар экендиги аныкталды.

Бирок иш жүзүндө жашы жете электердин укуктук статусунун негизги элементи катары баланын кызыкчылыгын камсыз кылуу боюнча жетиштүү чаралар көрүлбөйт. Айрым мыйзамдарда колдонулган "баланын мыйзамдуу кызыкчылыктары" түшүнүгү өзүнүн мазмунунда "баланын кызыкчылыгы" деген түшүнүккө барабар эмес.

Ушунун негизинде диссертант жашы жете электердин мыйзамдуу кызыкчылыктарын турмуштук муктаждыктар, социалдык мүмкүнчүлүктөр жана коомдогу бакубат жашоо 18 жашка толо элек адамдардын артыкчылыктары катары Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында толук аныктоо зарыл деп эсептейт..

2. Бир катар конституциялык ченемдерди талдоо Кыргызстандын мыйзамдары менен адамдын жана жарандын укуктарынын, эркиндиктеринин жана милдеттеринин зарыл чөйрөсү мурунтан эле түзүлгөн деп жыйынтык чыгарууга мүмкүндүк берет, андан тышкары аларды коргоонун кепилдиктери берилет. Бирок, диссертанттын айтымында, чыныгы жашоодо кепилдиктерди камсыз кылуу үчүн, аларды жөн гана Баш мыйзамга киргизүү жетишсиз, ошондой эле укуктук ченемдерди ишке ашыруунун натыйжалуу механизмин иштеп чыгуу жана киргизүү зарыл. Бул учурда конституциялык жана укуктук ченемдерди жүзөгө ашыруу жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусун реалдуу консолидациялоого кызмат кылып, ушул ченемдер менен учурдагы чындыктын өз ара байланышына өбөлгө түзмөк.

3. Татыктуу жашоо шарттарын түзүүнү жана инсандын эркин өнүгүүсүн ж.б.у.с. пландаштырган социалдык программаларды иштеп чыгууга байланыштуу мамлекеттин маанилүү иш-аракетинен улам баланын социалдык колдоого жана коргоого болгон укуктарынын негизги кепилдиктери жөнүндө Кыргыз Республикасынын Балдар кодексине өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү зарыл. Мындай чара убакыттын өтүшү менен ата-энеси аныкталбаган жетим балдар менен катар, мамлекеттик эквиваленттүү төлөмдөрдү жана социалдык жардамдарды алууга мүмкүнчүлүк берет.

4. Жашы жете электердин укуктарын коргоо жаатындагы эл аралык жана улуттук мыйзамдардын өз ара аракеттенүүсүн талдоонун негизинде, диссертант Кыргызстанда эл аралык укуктун ченемдерин жана Кыргыз Республикасында улуттук мыйзамдарды ишке ашыруу боюнча тиешелүү иштер жүргүзүлүп жатат деген тыянагын негиздеген. Бирок, жашы жете электердин укуктук статусун камсыз кылууда эл аралык укуктук

стандарттарга жооп берген ченемдерди киргизүү боюнча мамлекеттин ишин улантуу зарыл.

**Диссертациянын темасы боюнча
ЖАРЫЯЛАНГАН ЭМГЕКТЕРДИН ТИЗМЕСИ:**

1. Абдуганиев, К.А. Отражение прав ребенка в законодательстве Кыргызской Республике [Текст] / К. А. Абдуганиев // Известия вузов. – 2014. – №2. – С. 91-93.

2. Абдуганиев, К.А. Понятие, виды и способы толкования норм права [Текст] / К. А. Абдуганиев // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2015. – №12. – С. 97-100.

3. Абдуганиев, К.А. О некоторых аспектах конституционно-правового статуса несовершеннолетних в Кыргызстане [Текст] / К. А. Абдуганиев // Научный Альманах. – Тамбов, 2016. – №8-2 (22). – С. 10-13.

4. Абдуганиев, К.А. О несовершеннолетних как субъекте права в законодательстве Кыргызской Республики [Текст] / К. А. Абдуганиев // Научный Альманах. – Тамбов, 2016. – №8-2 (22). – С. 14-16.

5. Абдуганиев, К.А. Правосознание как фактор определяющий уровень правовой культуры в Кыргызской Республике [Текст] / К. А. Абдуганиев // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2017. – №11. – С. 137-139.

6. Абдуганиев, К.А. О содержании понятия «несовершеннолетний» в правовой науке и законодательстве Кыргызской Республики [Текст] / К. А. Абдуганиев // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2018. – №8. – С. 80-84.

7. Абдуганиев, К.А. Правовой статус несовершеннолетнего в свете конституционных реформ [Текст] / К. А. Абдуганиев // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2018. – №12. – С. 67-69.

8. Абдуганиев, К.А. К вопросу о формировании конституционно-правового статуса несовершеннолетних в Кыргызстане [Текст] / К. А. Абдуганиев, К. К. Айтхожин // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2019. – №12. – С. 110-112.

Абдуганиев Каныбек Абдумуталовичтин «Кыргыз Республикасындагы жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусу» аттуу темада 12.00.02– конституциялык укук, муниципалдык укук адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: жашы жете элек, бала, балдар, жашы жете электин укуктары жана милдеттери, жашы жете электин мыйзамдуу укуктары, конституциялык статус, укуктук статус, Кыргыз Республикасынын Конституциясы, Балдар жөнүндө Кыргыз Республикасынын кодекси, эл аралык укуктун ченемдери.

Изилдөөнүн объектиси болуп, Кыргыз Республикасында жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусун аныктоочу конституциялык ченемдерди жана принциптерди ишке ашыруу чөйрөсүндө пайда болгон жана алардын укуктарын коргоону камсыз кылууга жана жүзөгө ашырууга багытталган коомдук мамилелер эсептелишет.

Изилдөөнүн предметин жашы жете электин конституциялык-укуктук статусунун түшүнүгү, теориясы жана концепциялары; жашы жете электердин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого жана камсыз кылууга максатталган, жашы жете электин укуктук абалынын негиздерин аныктаган, анын Кыргыз Республикасындагы конституциялык-укуктук статусунун өзгөчөлүктөрүн белгилеген конституциялык-укуктук ченемдердин тутуму жана эл аралык укуктун принциптери менен ченемдери түзүшөт.

Изилдөөнүн максаты: Кыргыз Республикасында жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусунун өзгөчөлүктөрүн аныктоо жана аны жөнгө салуунун механизмин жакшыртуу боюнча практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн методдору: таанып-билүүнүн жалпы илимий диалектикалык методу жана андан келип чыккан жекече-илимий методдор: тарыхый, укуктук-ченемдик, тутумдук, структуралык-функционалдык, техникалык-юридикалык, салыштырма укук таануу жана башкалар.

Алынган жыйынтыктар жана алардын илимий жаңылыгы төмөндөгү жоболор менен мүнөздөлөт. Биринчиден, «жашы жете электин укуктук статусу» түшүнүгүнө автордук аныктама берилди; экинчиден, жашы жете электин субъективдүү укуктарынын мазмунун ачыкталды; үчүнчүдөн, жашы жете электердин юридикалык статусу жаатындагы эл аралык укуктун жана улуттук мыйзамдардын принциптери менен ченемдеринин өз ара байланышы негизделди; төртүнчүдөн, жашы жете электин укуктук статусун ишке ашыруунун эффективдүү механизм иштеп чыгуу жана аны киргизүү керектиги негизделди; бешинчиден, укуктук кепилдиктердин маңызы менен мазмуну негизделди; алтынчыдан, мамлекеттик бийлик органдары тарабынан жашы жете электердин укуктук статусун ишке ашырууга жана камсыз кылууга карата автордук позиция аргументтелди; жетинчиден, жашы жете электин укуктук абалын аныктоодогу эл аралык укуктун маанилүүлүгү негизделди; сегизинчиден, эл аралык укуктун ченемдерин улуттук мыйзамдарга имплементациялоонун өзгөчөлүктөрү негизделди; тогузунчудан, жашы жете электин конституциялык-укуктук статусу чөйрөсүндөгү Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарын жакшыртуу боюнча практикалык сунуштар негизделди.

Пайдалануу боюнча сунуштамалар. Диссертациянын негизги теориялык жыйынтыктары жана практикалык сунуштары Кыргыз Республикасында жашы жете электердин конституциялык-укуктук статусун жакшыртууда; мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын жашы жете электердин укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын ишке ашыруу жана камсыз кылуу чөйрөсүндөгү ишмердигин оптимизациялоодо; жогорку окуу жайлардагы окуу процессинде колдонулушу мүмкүн.

Колдонуу чөйрөсү: Кыргыз Республикасында жашы жете электердин укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын ишке ашыруу жана камсыз кылуу; ыйгарым укуктуу мамлекеттик бийлик жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын ишмердиги; жогорку окуу жайлардагы окуу процесси.

РЕЗЮМЕ

диссертации Абдуганиева Каныбека Абдумуталовича на тему «Конституционно-правовой статус несовершеннолетних в Кыргызской Республике» на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 - конституционное право; муниципальное право

Ключевые слова: несовершеннолетний, ребенок, дети, права и обязанности несовершеннолетнего, законные интересы несовершеннолетнего, конституционный статус, правовой статус, Конституция Кыргызской Республики, Кодекс Кыргызской Республики о детях, нормы международного права.

Объект исследования: общественные отношения, возникающие в сфере реализации конституционных норм и принципов, определяющих конституционно-правовой статус несовершеннолетних в Кыргызской Республике.

Предмет исследования: понятие, теория и концепции конституционно-правового статуса несовершеннолетнего; принципы и нормы международного права и система конституционно-правовых норм, определяющих конституционно-правовой статус несовершеннолетних в Кыргызской Республике.

Цель исследования: выявление особенностей конституционно-правового статуса несовершеннолетних в Кыргызской Республике и выработка практических рекомендаций по совершенствованию механизма его регулирования.

Методы исследования: общенаучный диалектический метод познания и вытекающие из него частно-научные методы: исторический, нормативно-правовой, системный, структурно-функциональный, технико-юридический, сравнительного правоведения и другие.

Полученные результаты и их научная новизна характеризуются тем, что диссертантом, во-первых, сформулировано авторское определение понятия «правовой статус несовершеннолетнего»; во-вторых, раскрыто содержание субъективных прав несовершеннолетнего; в-третьих, обоснована взаимная связь принципов и норм национального законодательства и международного права в области юридического статуса несовершеннолетних; в-четвертых, обоснована необходимость разработки и внедрения эффективного механизма реализации правового статуса несовершеннолетнего; в-пятых, обоснованы сущность и содержание правовых гарантий; в-шестых, аргументирована авторская позиция относительно обеспечения и реализации правового статуса несовершеннолетних органами государственной власти; в-седьмых, обоснована значимость международного права в определении правового положения несовершеннолетнего; в-восьмых, обоснованы особенности имплементации норм международного права в национальное законодательство; в-девятых, обоснованы практические рекомендации по совершенствованию национального законодательства Кыргызской Республики в сфере конституционно-правового статуса несовершеннолетнего.

Рекомендации по использованию. Основные теоретические результаты и практические рекомендации диссертации могут быть использованы при совершенствовании конституционно-правового статуса несовершеннолетних в Кыргызской Республике; при оптимизации деятельности органов государственной власти и местного самоуправления в сфере обеспечения и реализации прав, свобод и законных интересов несовершеннолетних; в учебном процессе в высших учебных заведениях.

Область применения: сфера обеспечения и реализации прав, свобод и законных интересов несовершеннолетних в Кыргызской Республике; деятельность уполномоченных органов государственной власти и местного самоуправления; учебный процесс в высших учебных заведениях.

SUMMARY
on Abduganiev Kanybek Abdumutalovich's dissertations:
"Constitutional legal status of minors in the Kyrgyz Republic"
for the degree of candidate of law on specialty
12.00.02 - constitutional law; municipal law

Key words: minor, child, children, rights and obligations of a minor, legal interests of a minor, constitutional status, legal status, the Constitution of the Kyrgyz Republic, the Code of the Kyrgyz Republic on children, norms of international law.

Object of research: social relations arising in the field of implementation of constitutional norms and principles that determine the constitutional and legal status of minors in the Kyrgyz Republic.

Subject of research: the concept, theory and concepts of the constitutional and legal status of a minor; principles and norms of international law and the system of constitutional and legal norms that determine the constitutional and legal status of minors in the Kyrgyz Republic.

Purpose of the research: to identify the features of the constitutional and legal status of minors in the Kyrgyz Republic and to develop practical recommendations for improving the mechanism of its regulation.

Research methods: the general scientific dialectical method of cognition and the private scientific methods arising from it: historical, legal, systemic, structural and functional, technical and legal, comparative jurisprudence and others.

The results obtained and their scientific novelty are characterized by the fact that in the dissertation, firstly, formulated the author's definition of the concept of "legal status of a minor"; secondly, the content of the subjective rights of a minor is disclosed; thirdly, the interrelation of the principles and norms of national legislation and international law in the field of the legal status of minors has been substantiated; fourthly, the necessity of developing and implementing an effective mechanism for realizing the legal status of a minor has been substantiated; fifthly, the essence and content of legal guarantees have been substantiated; sixth, the author's position on the provision and implementation of the legal status of minors by public authorities has been argued; seventh, the importance of international law in determining the legal status of a minor has been substantiated; eighth, the features of the implementation of the norms of international law into national legislation have been substantiated; ninth, practical recommendations for improving the national legislation of the Kyrgyz Republic in the field of the constitutional and legal status of a minor are substantiated.

Recommendations for use. The main theoretical results and practical recommendations of the dissertation can be used to improve the constitutional and legal status of minors in the Kyrgyz Republic; when optimizing the activities of state authorities and local self-government in the field of ensuring and implementing the rights, freedoms and legal interests of minors; in the educational process in higher educational institutions.

Scope: the sphere of ensuring and realizing the rights, freedoms and legal interests of minors in the Kyrgyz Republic; activities of authorized bodies of state power and local self-government; educational process in higher educational institutions.